

Т. О. Власюк, аспірант Інституту світової економіки і міжнародних відносин НАН України

КЛЮЧОВІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ЕКСПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ВИРОБНИЦТВА ЗАЛІЗОРУДНОЇ СИРОВИНИ В УКРАЇНІ

У статті досліджуються особливості виробництва залізорудної сировини в Україні, які визначаються його географічним розташуванням, станом запасів, потенціалом видобутку і перспективами реалізації продукції на внутрішньому та зовнішньому ринках. Визначено ключові проблеми експорту залізорудної сировини України, на базі яких запропоновано основні напрямки політики розвитку експортного потенціалу відповідної сфери.

В статье исследуются особенности производства железорудного сырья в Украине, которые определяются его географическим расположением, состоянием запасов, потенциалом добычи и перспективами реализации продукции на внутреннем и внешнем рынках. Определены ключевые проблемы экспорта железорудного сырья Украины, на базе которых предложены основные направления политики развития экспортного потенциала соответствующей сферы.

The article investigates the peculiarities of an iron ore production in Ukraine, which are determined by its geographical location, stocks, production potential and prospects of production for domestic and foreign markets. Key issues of export of iron ore Ukraine on the basis of which suggested the basic policies of the export potential of the respective areas have been identified.

Ключові слова. Експортний потенціал, залізорудна сировина, концентрація запасів залізорудної сировини, гірничо-металургійний комплекс.

Вступ. Україна належить до десяти найбільших світових експортерів залізорудної сировини, що сприяє наповненню бюджету (як на місцевому, так і на державному рівнях), створенню і збереженню значної кількості робочих місць, підвищенню авторитету країни у зовнішньоторговельних відносинах. Разом з тим фінансово-економічна криза, що торкнулася більшості країн – споживачів цього товару, обумовила згорання попиту і зменшення експорту продукції, особливо в четвертому кварталі 2008 р. та першій половині 2009 р. Українські підприємства-експортери відстоюють свої права на світовому ринку самотужки, практично без підтримки держави. Більше того, з кінця 2008 р. введено регулювання цін на залізорудну сировину, що постачається вітчизняним металургійним комбінатам. Одночасно збільшуються обсяги імпортованої залізорудної сировини, при цьому за цінами, що суттєво перевищують експортні (виняток – перше півріччя 2009 р.). Ситуація, що склалася, потребує неупередженого дослідження, виявлення причин та наукового обґрунтування заходів, які можуть сприяти зміцненню позицій України на міжнародних ринках залізорудної продукції.

© Т. О. Власюк, 2010

Галузь, що досліджується, як правило, розглядається у складі гірничо-металургійного комплексу (ГМК) та окремо практично не аналізується. Зокрема, праці С. Г. Грищенка [1], В. М. Кутового [2], С. С. Аптекаря, О. І. Амоші [3] та С. О. Сторчака [4] присвячено розгляду економічного стану і конкурентоспроможності металургійного комплексу в цілому, ефективності диверсифікації підприємств комплексу, перспективам розвитку ГМК з урахуванням актуальних питань сьогодення. В. Ковальчук і Т. Ковальчук досліджують окремі параметри (якість залізорудної продукції) та їх вплив на збутову політику [5]. М. М. Гур'єв у кандидатській дисертації зробив геолого-економічну оцінку залізорудної бази Українського щита для прямого відновлення заліза [6].

Постановка завдання. Мета статті полягає в обґрунтуванні механізмів удосконалення розвитку експортного потенціалу виробництва залізорудної сировини в Україні.

Результати дослідження. Залізорудна сировина – головний компонент металургійної промисловості, яка в економіці України має важливе значення. До головних рудних мінералів залізних руд зараховують кварцити – оксиди заліза (магнетит, гематит, мартит); гідрооксиди (гетит і гидрогетит); карбонати (сидерит і сидероплезит); силікати (шамозит і тюрингіт). Інші викопні залізорудні ресурси представлено бурими залізяками осадового походження, а загалом відомо понад 300 мінералів, що містять залізо. Розрізняють багаті (більше 60 % заліза) та бідні (до 40 %) залізні руди. В Україні розвідано 48 великих родовищ (усього їх близько 80, з яких експлуатується 30, що містять 58 % розвіданих запасів). Головні родовища сконцентровано в Криворізько-Кременчуцькому, Білозерсько-Конському (на сході Криму) та Приазовському залізорудних басейнах (найбільші з них Гуляйпільське, Базавлуцьке родовища). Слід зазначити, що за геологічною класифікацією запаси залізорудної сировини зосереджено в залізорудній провінції Великий Кривий Ріг (включає 3 адміністративні області), Криворізькому та Керченському залізорудних басейнах, Криворізько-Кременчуцькій, Білозерсько-Оріхівській, Одесько-Білоцерківській металогенічних зонах, Приазовській та Придніпровській металогенічних областях.

Високоякісні залізні руди відкрито також у чисельних окремих родовищах, серед яких виділяють Вовчанське (північ Харківської області, в межах південного схилу Воронезького кристалічного масиву, де ці

руди, очевидно, пов'язані з Курською магнітною аномалією) та Матуське (Донецька область). Запаси залізної руди виявлено також у Закарпатті, у верхів'ї річки Прут, але нині вони не мають господарського значення як через низький вміст заліза (4–16 %), так і за кількісними параметрами. На особливе місце заслуговує Керченський залізорудний район, де розташовано близько 1 млрд т бурих залізняків. На рис. 1 наведено розподіл головних запасів залізорудної сировини України за географічним розташуванням [7].

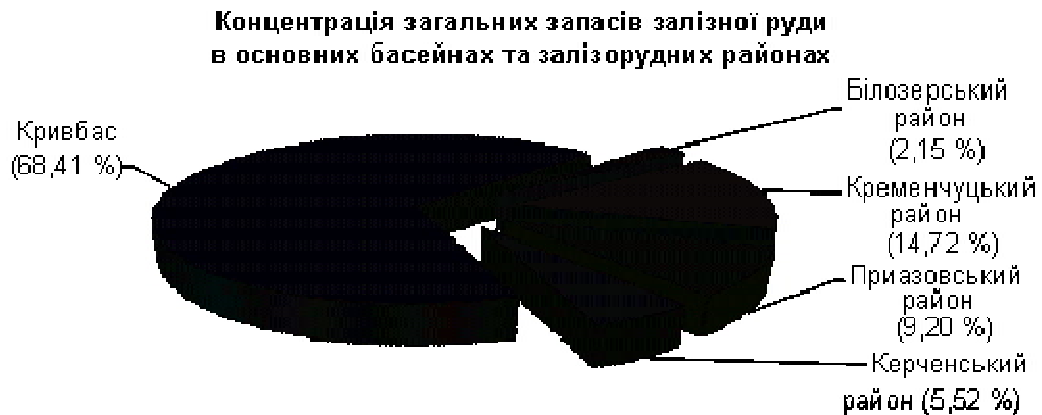

Рис. 1. Територіальний розподіл запасів залізорудної сировини України

Нині залізні руди України видобувають 10 гірничодобувних підприємств, з них шість розробляють і збагачують залістисті кварцити (відкритий спосіб видобування, товарний продукт – концентрат, агломерат, окатиші, або котуни) і чотири – багаті руди (шахтний спосіб видобування, продукт – руда залізна неагломерована). Розподіл загальних запасів залізорудної сировини України має такий вигляд: 56 % – запаси родовищ, які розробляються або підготовлені до освоєння; 36 – запаси родовищ, які розвідуються або зарезервовані; 8 % – запаси родовищ, які зараз не призначаються для освоєння.

Окрім природних родовищ, залізрудні концентрати можна отримувати з техногенних відходів, що історично утворилися під час збагачення руди. За оцінками, якщо переробити 300 млн т зазначених відходів, накопичених у 8 хвостосховищах, можна отримати до 60 млн т концентрату з умістом заліза до 65 %. Собівартість концентрату може становити 60–70 % собівартості первинного видобування. Разом з тим зараз роботи в цьому напрямку фактично не здійснюються (розпочаті лише на Центральному гірничозбагачувальному комбінаті), через що певною мірою гальмується процес покриття попиту як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках дешевшою залізорудною продукцією. Поки не виявляють до цього інтересу навіть вітчизняні металургійні підприємства, що не забезпечені власними залізорудними родовищами та змушені шукати всередині країни або за її межами потрібну сировину. Ідеться насамперед про Маріупольський металургійний комбінат (ММК ім. Ілліча), Алчевський комбінат та інші подібні підприємства.

За твердженнями фахівців, потенційні запаси залізних руд України оцінюються в понад 30 млрд т, що становить більш ніж п'яту частину запасів цих покладів країн СНД та близько 14 % світових (213,4 млрд т за вмістом заліза [8]). Україна здатна забезпечити 6 % світової потреби в залізній руді (нині видобуває 5 % світового обсягу). У світі є 11 країн, що мають великі (понад 3 млрд т кожна) запаси залізної руди: Російська Федерація, Україна, Австралія, США, Канада, Бразилія, Китай, Казахстан, Індія, Південна Африка, Швеція. Сумарно вони володіють 170,1 млрд т, або близько 80 % світових запасів. Ці країни (разом з Венесуелою) виробляють понад 90 % залізорудної товарної продукції (річний обсяг – понад 1,7 млрд т). Значні запаси залізорудної сировини має також Франція.

Видобуток товарної залізної руди в Україні нестабільний. Якщо 1990 р. він дорівнював 105 млн т (59 млн т – у перерахунку на 100 %-й уміст металу), то вже 1994 р. – усього 51,5 (29,1). Найменший видобуток стався 1996 р. – лише 47,5 млн т, або близько 26,8 млн т чистого заліза. З того часу ситуація поступово покращується: останніми роками випуск товарної сировини збільшується, хоча нині становить лише близько 70 % обсягу 1990 р. (у 2008 р. спостерігалось скорочення проти 2007 р. на 5,2 млн т, або на 6,7 % (рис. 2). Протягом 2009 р. виробництво залізорудної продукції дорівнювало 65,3 млн т, що на 7,4 млн т менше, ніж у 2008 р.

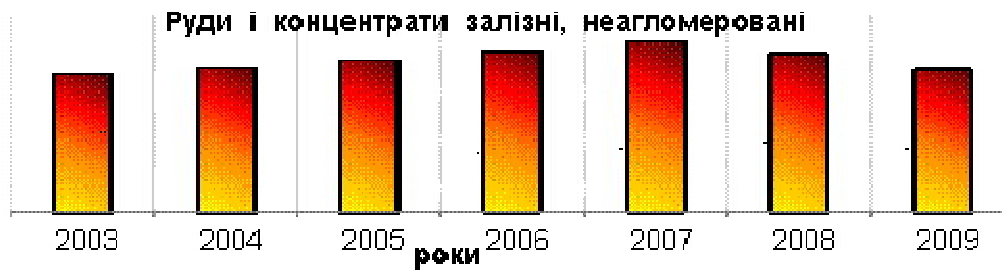

Рис. 2. Динаміка видобутку та вироблення залізорудної сировини за 2003–2009 рр., млн т ^[1]

Аналізуючи стан справ у залізорудній промисловості України, слід зважити на те, що, за твердженнями фахівців [10], нині з мінеральними ресурсами і продуктами їх переробки в цілому в країні пов'язано 42 % ВВП і 60 % валютних надходжень від експорту. В табл. 1 наведено динаміку кількісних та вартісних показників експорту/імпорту залізорудної продукції за останні 7 років.

Таблиця 1

Динаміка експорту й імпорту залізорудної продукції в 2003–2009 рр.

Роки	Експорт			Імпорт		
	Обсяг, т	Вартість, млн дол. США	Ціна 1 т, дол. США ^[2]	Обсяг, т	Вартість, млн дол. США	Ціна 1 т, дол. США ²
2003	20 253 194	445,9	22,0	7 556 195	192,2	25,4
2004	18 131 566	581,8	32,1	2 874 729	127,0	44,2
2005	19 468 708	937,4	48,1	2 634 220	141,2	53,6
2006	20 218 419	803,4	39,7	2 020 264	84,5	41,8
2007	20 749 141	960,2	46,3	3 481 966	222,5	63,9
2008	22 778 795	1989,7	87,3	2 868 654	262,4	91,5
2009	27 616 951	1244,3	45,1	3 338 929	149,5	44,8
2009 р. у % до 2003 р.	136,4	279,0	204,8	44,2	77,8	176,4

Частка залізорудної продукції в загальному доході від реалізації за кордоном товарів у 2009 р. становила близько 3 %, в імпорті її частка дорівнює близько 0,3 %, або на порядок менше.

Наведені дані свідчать, що за аналізовані повні 7 років (2003–2009 рр.) експорт залізорудної сировини України становив 149,2 млн т на загальну суму 6962,7 млн дол. США, імпортовано 24,8 млн т на суму 1179,3 млн дол. США. Якби щорічно імпортні ціни не перевищували експортні, то Україна витратила б на ввезення залізорудної сировини за аналізований період тільки 1027 млн дол. США. У реальності ж перевитрати становили 151,6 млн дол. США. Найбільше відставання середньої ціни експорту від ціни імпорту спостерігалось 2007 р., коли імпорт 1 т сировини був дорожчий за експорт на 17,6 дол. США, або на 38 %.

Україна в цілому експортує більшість видів товарної продукції за цінами, нижчими за світові (за оцінками експертів, на 10–20 %). Пояснюється така ситуація недостатньою якістю продукції, її оформлення, наявністю значної кількості проміжних ланок (трейдерів), непрозорістю системи внутрішніх розрахунків та іншими обставинами. На нашу думку, дотримання компаніями, що здійснюють зовнішньоекономічну діяльність, вимог СОТ під час проведення експортних операцій внесе свої корективи і стосовно дотримання встановлених правил “гри на ринку”. Водночас актуальним стає питання державного моніторингу експортних цін на важливіші сировинні види продукції, до яких, безумовно, належить залізорудна, шляхом використання можливостей декларування експортних цін відповідно до Постанови КМУ від 27.12.2008 № 1138 “Про реєстрацію цін на окремі види продукції”, що поширюється на реалізовану продукцію. На наше переконання, доцільно вивчити питання запровадження квотування імпорту й декларування цін імпортованої залізорудної сировини, оскільки за наявного профіциту цієї сировини всередині України останнім часом значно зросли обсяги її завезення з Російської Федерації, Бразилії та ряду інших країн, що створює додаткову нічим не виправдану конкуренцію на внутрішньому ринку.

Разом з тим видобувні підприємства та збагачувальні комбінати мають активно працювати над подальшим зниженням собівартості залізорудної продукції та підвищенням її якості шляхом упровадження науково-технічних досягнень та інших заходів, що сприяють зменшенню її енерго-, матеріало- та трудомісткості, вдосконаленню інфраструктури тощо. Ураховуючи виснаженість багатьох рудників, актуальна проблема облаштування нових з упровадженням передової техніки і технології на засадах інноваційного розвитку, розроблення та впровадження нових ефективніших схем розкриття запасів мінеральної сировини, відпрацювання її балансових запасів з використанням технологій внутрішнього

відвалоутворення, збільшення обсягу розкривних робіт і т. д. Потребують реконструкції та модернізації збагачувальні, огрудкувальні та агломераційні фабрики, щоб підвищити вміст заліза в товарній продукції. Слід отримати міжнародні сертифікати на систему управління якістю за ISO 9001-2001 та пройти сертифікацію системи управління навколишнім природним середовищем за ISO 14001.

Як свідчать результати аналізу, фінансування гірничодобувної галузі нестабільне й недостатнє. Більшість підприємств, що постачають залізорудну сировину на внутрішній ринок та експортують її, не вкладають потрібних коштів на оновлення виробництва та здешевлення продукції, не вбачаючи в цьому необхідності. Це одна з головних проблем залізорудної галузі України, яку можна розв'язати лише через активне державне регулятивне втручання в діяльність цих підприємств.

Повертаючись до аналізу експорту продукції залізорудної промисловості України, зазначимо, що її експорт здійснюється майже до 20 країн світу (руди в цілому – в понад 40 країн), серед них найбільша частка (дані за 2009 р.) припадала на Китай. Також значною була частка Чехії, Польщі, Словаччини та Австрії (рис. 3).

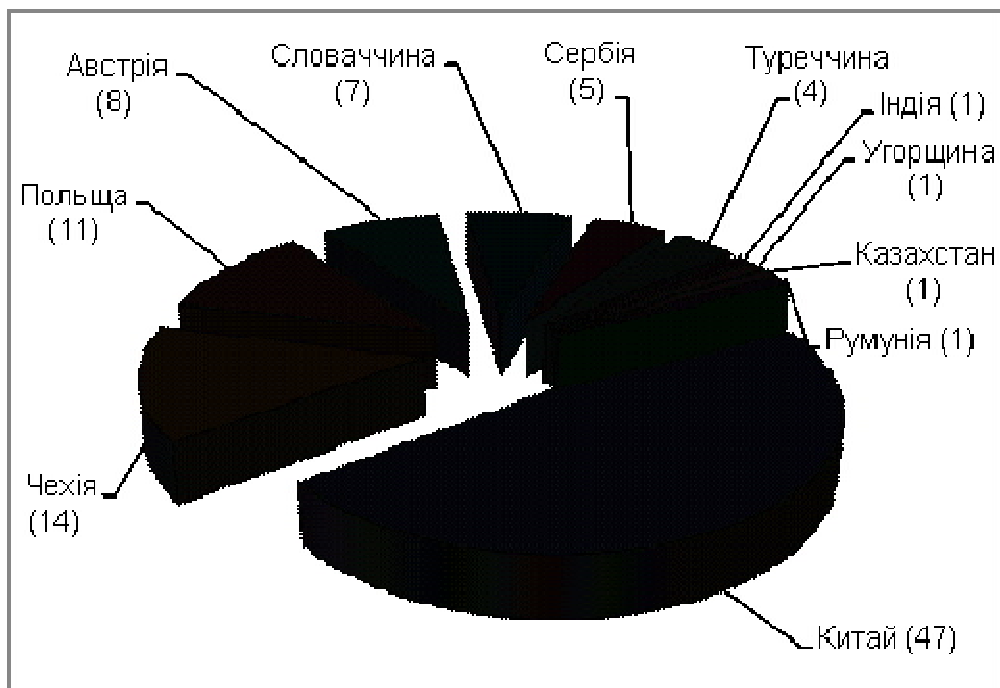

Рис. 3. Географічний розподіл експорту залізорудної сировини України у 2009 р., % [12]

Частка цих п'яти країн в експорті залізної руди Україною становила 80 % загального вивезення. Звичайно, зазначені країни імпортують залізорудну сировину не тільки з України, але й з інших країн, тому тут, як і в цілому на ринку, встановлюється певна конкуренція.

Географію експорту залізорудної сировини та розрахунок її середньої ціни в 2009 р. наведено в табл. 2.

Таблиця 2

Розподіл експорту залізорудної сировини за країнами постачання у 2009 р. ^[3]

Країна	Обсяг постачань, т	Частка в загальному експорті, %	Вартість, тис. дол.	Дол./т
Китай	12 802 275	46	506 538	39,6
Чехія	3 927 959	14	181 158	46,1
Польща	3 140 859	11	139 553	44,4
Австрія	2 112 265	8	120 857	57,2
Словаччина	1 948 406	7	106 456	54,6
Сербія	1 304 996	5	68 849	52,8
Туреччина	1 089 586	4	62 550	57,4
Казахстан	387 461	1	14 042	36,2
Угорщина	303 330	1	14 824	48,9
Індія	225 841	1	11 706	51,8

Румунія	144 726	1	5 833	40,3
Німеччина	71 242	0	3 813	53,5
Японія	71 067	0	3 817	53,7
Великобританія	68 916	0	3 693	53,6
Росія	16 431	0	491	29,9
Болгарія	1 523	0	67	43,8
Білорусія	69	0	5	72,5
Усього	27 616 951	100	1 244 251	45,1

Наведені дані свідчать про значну диференціацію цінових параметрів (майже вдвічі) в експорті залізорудної сировини у 2009 р. Для більш детального аналізу причин зазначеної ситуації доцільно дослідити асортимент експортних поставок до кожної країни окремо, оскільки середня ціна експорту руди неагломерованої (її частка в загальному вивезенні дорівнювала 63,9 %) становила 39,9 дол./т, тоді як реалізація агломерованої руди коштувала споживачам у середньому 51,9 дол./т

Пріоритетна ситуація на китайському ринку, який нині активно освоюється Україною. У 2009 р. із загального експорту залізорудної сировини до цієї країни 70,3 % становила неагломерована руда, решта – агломерована. Однак ціни реалізації, незважаючи на суттєві транспортні витрати, були нижчими за середні. Саме таким способом Україна веде конкурентну боротьбу з провідними постачальниками залізорудної сировини, що наведено в табл. 3.

Як свідчать наведені дані, серед головних конкурентів України нині виступають Бразилія, Австралія, Російська Федерація, Індія, ПАР та Канада. Саме ці країни займають лідируючі позиції на світових ринках залізорудної продукції, а їх сировина відрізняється вищою якістю, порівняно з українською (перш за все, за вмістом заліза).

Таблиця 3

Поквартальна динаміка експорту ЗРС у 2008–2009 рр.

Країна	I кв. 2008	II кв. 2008	III кв. 2008	IV кв. 2008	2008	I кв. 2009	II кв. 2009
Австралія	73 682	79 732	86 392	45 690	285 497	77 908	93 245
Бразилія	62 173	78 430	82 655	58 402	281 661	57 140	60 188
Індія	21 319	15 942	6639	0	43 900	21 711	0
Південна Африка	8241	8601	7472	4406	28 721	10 762	11 916
Канада	5668	8349	6901	5214	26 133	4579	7712
Україна	5465	6137	6089	5087	22 779	3986	6204
Росія	5174	5911	7432	6113	24 630	2715	3988
Нідерланди *	6014	6502	6567	2015	21 098	3602	2658
Швеція	4308	4172	4750	1791	15 021	2228	2975
Казахстан	3864	3937	4126	0	11 927	2472	3304
США	1633	2963	3606	2962	11 164	450	764
Чилі	1308	1845	1457	1527	6137	1496	1605
Інші (30)	3842	5031	3237	261	12 371	2079	761
Усього	202 691	227 556	227 322	133 470	791 039	191 127	195 318

*реекспорт.

Узагалі, три компанії (бразильська Companhia Vale do Rio Doce (CVRD (або Vale) та австралійські Rio Tinto і Vanguard National Resources (BHP Billiton), частка яких становить близько 70 % світового ринку залізорудної сировини) визначають довгострокову цінову політику та орієнтири якості продукції. Разом з тим українські експортери залізорудної продукції мають можливість використовувати і використовують суперечки, що виникають між цими компаніями та імпортерами, з якими вони укладають довготривалі контракти, а також відвойовувати додаткову частку ринку, зокрема китайського (у 2009 р. Україна збільшила втричі експорт до Китаю, відправивши 12,8 млн т сировини (за оцінками, це 47 % експорту) порівняно з 4,7 млн т у 2008 р.). Однак у цілому європейські країни (Україна, Швеція та Російська Федерація) нині займають лише 8 % загальносвітового ринку, а ще 10 років тому їх частка була більшою (близько 12 %).

Як свідчить аналіз, найбільшими виробниками залізорудної сировини із сумарним обсягом близько 30 % від світового залишаються три компанії: CVRD, Rio Tinto, BHP Billiton, які на ринку цієї продукції створюють олігопольну конкуренцію. Їх рудні активи зосереджені в основному в Бразилії, Австралії та Канаді, а ринки збуту – в Азії, Європі й Північній Америці, тобто практично там же, де знаходяться українські ринки збуту.

Одна з ключових проблем України в експорті залізорудної сировини – нестабільність ринку збуту, яка насамперед пояснюється значним скороченням останнім часом споживання цієї сировини європейськими країнами – традиційними її імпортерами, які за час фінансово-економічної кризи (четвертий квартал 2008 р. та перша половина 2009 р.) значно зменшили виробництво чавуну. Зокрема, в Польщі – на 44 %, Сербії – на

37, Чехії – на 28, Австрії – на 16, Словаччині – на 14 %. Орієнтовані на експорт залізна руда неагломерована, залізний концентрат, окатиші, агломерат залишаються на складах підприємств (запаси на кінець 2009 р. становили майже 2 млн т), а їх видобуток і виробництво скорочуються.

Якщо ж говорити про нинішню ситуацію з китайським ринком, то слід звернути увагу на те, що його тимчасова відкритість для українських постачальників пояснюється невдалими переговорами, які вели металургійні компанії Китаю зі згаданими вище австралійськими компаніями щодо підписання довгострокових угод на 2010 р.

Аналітики стверджують, що Китай – єдиний великий ринок, де навіть в умовах кризи триває зростання виробництва, насамперед сталі, чим вдало скористалися залізрудні підприємства України, що переорієнтували свій експорт сировини з європейських країн, де значно скоротився попит, у Китай.

Стосовно експорту на китайський ринок залізничної продукції України слід зазначити, що в умовах кризи та суттєвої девальвації гривні активно освоїти його вдалося найбільшому експортеру залізрудної сировини України – Полтавському гірничо-збагачувальному комбінату (ПГЗК), підконтрольному швейцарській компанії Ferrexpo (Костянтин Жеваго – першого українського підприємця, чия компанія отримала лістинг на основній території Лондонської фондової біржі. У 2007 р. Ferrexpo провела IPO (первинне публічне розміщення), в результаті якого первинна ринкова капіталізація компанії становила 1,67 млрд дол. США). Це підприємство традиційно постачає 85–95 % виробленої продукції на експорт.

Ключовою проблемою вітчизняної залізрудної промисловості, яка впливає з вищезначеної (нестабільність експорту), є нестійкість виробництва продукції як для внутрішнього, так і для зовнішнього споживання. Особливо гострою ця проблема виявилася у 2009 р. Зокрема, видобуток і виробництво залізрудної товарної продукції в Україні були меншими за 2008 р. майже на 12 % і дорівнювали 65 330 тис. т. Споживачам поставлено лише 64 516 тис. т, що на 6,5 % менше, ніж минулого року. З них на внутрішній ринок спрямовано 37 577 тис. т.

Кращою у 2009 р. була ситуація з вивезенням залізрудної сировини. Як свідчать наведені в табл. 1 дані, загальний її експорт становив 27 617 тис. т, що на 4838 тис. т більше, ніж у 2008 р. Наявність суттєвих запасів на початок року позбавила підприємства можливості нарощувати видобуток і збагачувати сировину для її експорту або постачання на внутрішній ринок. Зменшення попиту на сировину вітчизняними меткомбінатами обумовлюється скороченням випуску металургійної продукції. Наприклад, випуск чавуну, що переважно теж експортується, скоротився на третину, водночас споживання металу на внутрішньому ринку зменшилося на 60 %.

Разом з тим орієнтовані на перспективу підприємства намагаються вибудовувати плани розвитку в післякризовий період, шукають шляхи зменшення втрат від проявів кризи та байдужості держави до їх долі. ІнГЗК здійснює реконструкцію своїх виробничих потужностей, оновлює основні фонди, впроваджує науково-технічні досягнення (лише у 2008 р. витратив 731,6 млн грн, з них майже 600 млн – на оновлення і модернізацію обладнання). У планах підприємства збільшити зазначені витрати до 2012 р. до 1867,7 млн грн. Інвестиційні програми фінансуються як за рахунок власних джерел, так і через розміщення акцій та кредитних ресурсів. Таким чином маркетингові служби підприємства готуються до відновлення й розширення видобутку і реалізації залізрудної сировини в післякризових умовах та у своїх діях ураховують вимоги СОТ щодо правил світової конкуренції на відкритих ринках. На нашу думку, ІнГЗК досить уміло поєднує експортну політику стосовно залізрудної сировини з політикою її реалізації на внутрішньому ринку, сприяючи подальшому розвитку вітчизняного металургійного виробництва.

З досягненням довготривалої сприятливої цінової ситуації на залізрудну сировину підприємства, подібно ІнГЗК, змогли б капіталізувати значну частину своїх прибутків, підвищувати технічний рівень та якість продукції. Однак Меморандум про порозуміння, підписаний наприкінці 2008 р. КМУ, підприємствами ГМК та профспілками, обмежує ціну на металургійну сировину для вітчизняних металургійних комбінатів, що серед інших причин також стримує нарощування виробництва цієї продукції, потребує пошуку шляхів виходу на світові ринки. Як уже зазначалось, у країні відсутній спеціалізований державний орган, який би опікувався проблемами експорту залізрудної продукції, тому кожне підприємство самостійно намагається вижити в скрутних умовах. Вони можуть виходити на єдині ринки збуту, вимушено конкуруючи між собою, що обумовлює зниження ціни на продукцію та унеможливує довготривале закріплення на цих ринках. Тому, на нашу думку, підприємствам – експортерам залізрудної продукції доцільно створити свій діловий клуб, у рамках якого можна вирішувати нагальні проблеми розвитку експортного потенціалу та його реалізації без перешкод одне одному.

Актуальність цього питання пояснюється хоча б тим, що на ринках металургійної продукції вже спостерігається певне пожвавлення. Це сприятиме збільшенню споживання залізрудної сировини, в тому числі іноземними металургійними підприємствами. До речі, скореговані завдання Державної програми розвитку і реформування гірничо-металургійного комплексу України передбачають збільшити виробництво товарної залізної руди до 2011 р. до 91,7 млн т і суттєво наростити її експорт.

У цілому можна констатувати, що глибокій кризі в металургійному комплексі (МК) України державі вдалося запобігти завдяки впровадженню комплексу економічних заходів: регулювання транспортних тарифів, **цін на залізрудну сировину** (вони мають бути першими донорами меткомбінатів), електроенергію, металобрухт, коксівне вугілля, ліквідація надбавки на природний газ, унаслідок яких суттєво скоротилася собівартість металопродукції [14].

Нині за собівартістю певних видів металургійної продукції Україна поступається лише Російській Федерації, навіть китайська вища. Хоча, як стверджують експерти, без технічного й технологічного оновлення всіх ланок металургійного виробництва його конкурентні можливості залишаться нестабільними.

Нинішня експортна політика України має узгоджуватися з нагальними потребами вітчизняних металургійних підприємств, захистом їх виробничих інтересів, у тому числі через державні механізми їх реалізації, а також урахувати позиції вітчизняних підприємств залізорудної промисловості. Зараз підприємства залізорудної промисловості змушені активізувати експортні відносини, які не виключають застосування механізмів цінового демпінгу, що здійснюється без державної підтримки (на жаль, аналогічна поведінка деяких меткомбінатів України, зокрема ММК ім. Ілліча, що реалізує певні види металу в Китаї за цінами, нижчими ніж на внутрішньому ринку). Не виключається, що мотиви такої поведінки в бажанні отримувати іноземну валюту, значно стабільнішу за вітчизняну. Але така політика має підтримувати всіх постачальників сировини як внутрішнім, так і зовнішнім споживачам. На наше переконання, доцільно створити загальнонаціональний експортний орган для металургійного комплексу, в якому має бути окремий підрозділ із сировинної продукції (експортний орган може бути підпорядкований Мінпромполітики та Мінекономіки України або утворений у складі діючих зовнішньоекономічних структур). Таким чином утворилися б дворівневі спеціалізовані структури (на рівні підприємств і на державному рівні), які стимулювали б розвиток експортного потенціалу залізорудної сировини та відстоювали б інтереси цих ланок виробництва у складі гірничо-металургійного комплексу.

Гостра проблема розвитку експортного потенціалу залізорудної сировини України – штучно створюваний вітчизняними металургійними підприємствами конкурс з імпортованою сировиною. Доцільність увезення залізорудного концентрату, агломерованої руди, окатишів (котунів) тощо пояснюється металургійними підприємствами (особливо тими, що не мають власної сировинної бази) недостатньою якістю вітчизняного товару та високими цінами на нього, навіть у розрахунку на одиницю спожитої вартості. Імпортують залізорудну сировину ММК ім. Ілліча, Алчевський МК, Єнакієвський МЗ, МК ім. Дзержинського, МЗ ім. Петровського. Це відбувається навіть тоді, коли суттєво зменшено обсяги металургійного виробництва в країні та існує “вільна” залізорудна продукція.

Разом з тим за наявності спільного інтересу металургійні та гірничо-збагачувальні комбінати могли б разом розв’язувати проблему якості сировини, витрачаючи на це зекономлені кошти від перепасти за дорожчий імпорт. Але й це можна вирішувати лише з державною політикою щодо інтегрованого розвитку вітчизняного ГМК. Тому ситуація потребує вжиття дійових не тільки організаційних, але й економічних заходів, які передбачають квотування імпорту залізорудної сировини, регулювання якості вітчизняного виробництва концентрату, окатишів, агломерату для внутрішнього ринку, всебічну підтримку її експорту.

Як запевняють експерти, найближчим часом відбуватиметься поєднання світового ринку залізорудної сировини внаслідок активізації процесів індустріалізації Китаю, Індії та інших країн, що розвиваються. Це має налаштовувати експортерів залізорудної сировини, у тому числі українських, на збільшення обсягів видобутку і підготовки товару, його здешевлення, зростання якості. Важлива, на нашу думку, орієнтація оцінки якості експортної залізорудної сировини на її здатність задовольняти вимоги нових (безкокскових) технологічних процесів металургійного виробництва, насамперед електроплавильного та прямого відтворення заліза, де вміст шкідливої домішки (сірка, кремнезем, хром, фосфор тощо) має бути значно нижчим, ніж для доменного виробництва. Слід також ширше застосовувати економічні важелі підвищення якості залізорудної продукції (якщо ці показники не регламентуються чинними угодами), зокрема шляхом запровадження нормативів використання (втрат) сировини через регулювання плати за надра, електроенергію тощо на одиницю кінцевої продукції.

Звичайно, досягнення цих показників залежатиме не тільки від вітчизняного металургійного комплексу, але й від розвитку світового виробництва, що сприятиме збільшенню експорту залізорудної продукції завдяки активнішій державній підтримці експортерів, яка могла б включати проведення міждержавних переговорів з країнами – імпортерами продукції, забезпечення виконання встановлених правил і норм СОТ і т. д.

Як уже зазначалося, експортні можливості залізорудної промисловості надалі визначатимуться, насамперед, якістю продукції та її собівартістю. Ураховуючи нестабільність китайського ринку, глибока модернізація виробництва на підприємствах України потрібна в першу чергу для повернення експорту традиційним споживачам у країнах Центральної та Східної Європи, що може стати економічно більш вигідним завдяки меншим транспортним витратам.

Висновки

1. За обсягами запасів залізорудної сировини Україна входить до десяти перших держав світу. Щорічний видобуток оцінюється у 5 % світового масштабу, близько 3 % вона займає в експорті залізорудної сировини, відчувачи при цьому великий конкурс з боку провідних країн – експортерів цієї продукції (Бразилії, Російської Федерації та ін.). У структурі експорту товарів України частка залізорудної сировини досягає 3 %. Разом з тим експортні проблеми кожен окремий постачальник України змушений вирішувати самотужки, оскільки в державі відсутній спеціальний орган, що опікувався б цими проблемами. Натомість для підтримки металургійного виробництва під час фінансово-економічної кризи держава ввела регулювання цін на сировину для вітчизняних меткомбінатів.

2. У складі національної економіки гірничо-металургійний комплекс України, його залізорудна промисловість відчують прояви рецесії, з чим пов’язано скорочення загального виробництва всіх видів сировини, їх постачання вітчизняним меткомбінатам і вивезення на експорт. У 2008 р. (порівняно з 2007 р.)

зменшилися обсяги виробництва руди і концентрату залізних руд на 6,9 %, у тому числі руди залізної неагломерованої – на 8,0; концентрату залізорудного – на 6,4; агломерату залізорудного – на 22,1; окатишів залізорудних – на 8,8 %. Поставки залізорудної продукції на внутрішній ринок скоротилися майже на 5 млн т. Водночас обсяг експорту збільшився більше ніж на 2 млн т, тобто на 9,8 %, досягнувши 22,8 млн т. У першому півріччі 2009 р. ціна імпортованої сировини була нижчою за експортовану, що свідчить про покращання ситуації на зовнішніх ринках залізорудної продукції, які освоюються Україною. За попередні 6 років меткомбінати витратили на імпорт сировини на 152,7 млн дол. США більше, ніж вони могли заплатити за цінами експорту.

3. Імпорт залізорудної сировини певними металургійними підприємствами України за її профіциту на внутрішньому ринку обумовлюється відсутністю інтересу до розвитку вітчизняної сировинної бази та розрахунками менеджерів цих підприємств щодо майбутньої ціни на залізорудну сировину. Ці підприємства не вкладають наявні кошти в розвиток сфери переробки відвалів залізорудного збагачення, що дало б їм суттєвий прибуток. На жаль, така позиція не виправляється державними органами, які сприяють отриманню комбінатами грошової допомоги перш за все за рахунок інших галузей, у тому числі сировинних.

4. У державі відсутня перспективна експортна стратегія і політика щодо завоювання нових ринків та утвердження України на зовнішніх ринках залізорудної продукції. Слабо працюють у цьому напрямку торговельно-економічні місії в складі дипломатичних установ України (їх створено 60, діють у 58 державах світу і представництвах при ЄС та ООН). Не надається підтримка на вищому політичному рівні реалізації важливих експортних контрактів. Вихід на міжнародні ринки стає справою виключно гірничо-збагачувальних комбінатів, які самотужки реалізують заходи з розширення зони впливу, використовуючи при цьому демпінгові та інші важелі, що підпадають під юрисдикцію СОТ.

5. Для покращання ситуації з експортом залізорудної сировини доцільно створити нову управлінську структуру, яка мала б дворівневий характер: на нижчому рівні – діловий (професійний) клуб підприємств-експортерів, на вищому – державний орган з предметної експортної політики.

Література

1. Грищенко С. Г. Українська металургія – 2008: успішний старт, криза та її уроки [Текст] / С. Г. Грищенко // Дзеркало тижня. – 2009. – № 9.
2. Кутовий В. М. Підходи до оцінки ефективності диверсифікації підприємства [Текст] / В. М. Кутовий // Економічний простір. – 2009. – № 24.
3. Аптекарь С. С. Экономические проблемы горной металлургии Украины [Текст] : [монографія] / С. С. Аптекарь, А. И. Амоша. – Донецк : ДОНГУЭТ, 2005. – 383 с.
4. Сторчак С. О. Перспективи розвитку гірничорудної промисловості України [Текст] / С. О. Сторчак // Дзеркало тижня. – 2005. – № 19.
5. Ковальчук В. Визначення впливу якості залізистішої продукції на збутову політику добувних підприємств [Текст] / В. Ковальчук, Т. Ковальчук // Економічний аналіз. – 2008. – Вип. 2 (18). – С. 221–226.
6. Гуреев М. М. Геолого-економічна оцінка залізорудної бази Українського щита для прямого відновлення заліза [Текст] : дис. на здобуття наукового ступеня к. геол. н. за спеціальністю 04.00.19 / М. М. Гуреев / Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана. – К., 2007.
7. Чорна металургія – одна з базових галузей господарства України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.refine.org.ua/pageid-4015-1.html>
8. Сторчак С. Перспективи розвитку гірничорудної промисловості України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.uvp.org.ua/sys/content/view/28/29>
9. Статистичний щорічник України за 2007 рік [Текст] / Держкомстат України. – К. : Консультант, 2008. – С. 124.
10. Галецький Л. С. Зміна ролі і значення мінерально-сировинного потенціалу України в сучасних умовах [Текст] / Л. С. Галецький, Є. О. Яковлев, Н. М. Чернієнко // Національна безпека: Український вимір. – 2009. – № 4. – С. 32.
11. Статистичні збірники Держкомстату України “Зовнішня торгівля України” за відповідні роки [Текст].
12. Залізорудна промисловість України (2007 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrexport.gov.ua/ukr/prom/ukr/24.html>
13. <http://www.Ukrstat.gov.ua> (Статистична інформація).
14. Малолеткова О. Урядові заходи діють: металургія відновлює виробництво [Текст] / О. Малолеткова // Урядовий кур’єр. – 2009. – 14 серпня.

^[1] Розрахунки автора за даними Держкомстату України [9].

^[2] Розрахунки автора за даними Держкомстату України [11].

^[3] Розрахунки автора за даними Держкомстату України [13].